

LÜHIÜLEVAADE EESTI PÕLLUMAJANDUSLIKU HARIDUS- JA TEADUSTÖÖ ARENGUST KUNI 1940. AASTANI

R. Lillak

Põllumajanduse kui ühe peamise tootmisharu alahindamine praeguses Eesti Vabariigis on viinud aruteludeni kohapealse põllumajandusliku hariduse ja teadustöö vajalikkusest. Juba üsna tihti võib kuulda soovitusi lugeda välismaist teaduskirjandust ning toimida vastavalt seal toodule. Enne selliste drastiliste ideedega väljatulemist tuleks kõik poolt- ja vastuargumendid tõsiselt läbi mõelda ning tutvust teha meie ajalooga. "Uute majanduslike ideede" autor võib leida üllatuslikult, et tema poolt väljamõeldu on minevikus juba läbi proovitud ning selle reaalsed tulemused hoopis vastupidised loodetule.

Käesoleva artikli eesmärgiks on anda lühiülevaade Eesti põllumajandusliku haridus- ja teadustöö arengust selle tekkimisest kuni 1940. aastani. Periood on kronoloogilisel jagatud kaheks sisult erinevaks etapiks: 1) kuni 1918. aastani, mida iseloomustas põllumajandusliku haridus- ja teadustöö tekkimine ajavahemikus maaviljeluse esilekerkimisest kuni 18. sajandi lõpuni ning suhteliselt aeglane ja stabiilne tõus 19. sajandil ja 20. sajandi algul; viimane baseerus suuresti põllumajanduslikel seltsidel ning üksikutel edumeelsetel mõisnikel; 2) Eesti Vabariigi periood (1918...1940. a.), mil põllumajanduslik haridus ja teadus saavutasid oma õitsengu.

Periood kuni 1918. aastani

Esimesed tõsiseltvõetavad maaviljeluse ja karjakasvatuse alged tekkisid Eesti alal teisel aastatuhandel enne Kristust, mil siia jõudsid asukad Doonau aladelt. Sellest ajast alates võiks hakata rääkima ka põllumajandusliku hariduse ja teadustöö tekkimisest ning arengust. Tõsi, esialgu baseerus teadustöö katse-eksituse meetodil ning haridus kogemuste vahetamisel põlvkondade ja piirkondade vahel. Taoline olukord kestis kuni 17. sajandini ning alles Eesti territooriumi liitmise järel Rootsi Kuningriigiga võis täheldada mõningaid muutusi. 1632. a. asutati Academia Gustaviana nime all Tartu Ülikool, kus muu hulgas hakati õpetama põllumajanduse aluseid (Tartu Ülikooli ajalugu I, 1982). Ka esimesed teadaolevad põllumajanduse õpikud pärinevad just sellest perioodist. Nendeks olid S. Guberti poolt koostatud ja 1645. a. ilmunud "*Stratagemata Oeconomikum Oder Akker-Student*", 1662. a. välja antud J. Hermanni "*Lieffländische Landmann*" (Kuum, 1995), J. Scheleni poolt 1665. a. avaldatud "*Cursus mathematici*", mille neljas osa oli pühendatud geodeesiale (Virma, 1998) jt. Seoses ülikooliga viidi läbi esimesed teaduslikud uuringud põllumajanduse valdkonnas, millest annavad tunnistust kaitstud dissertatsioonid (Tartu Ülikooli ajalugu I, 1982). Siinjuures ei saa mööda minna mõisate reduktsiooniga seotud maade hindamisest, kus klassifitseerimise aluseks võeti huumuskihi paksus, lõimis ja aluspõhja iseloom (Reintam, 1998).

Põhjasõja tõttu Tartu Ülikool suleti ning sellega kadus põllumajandusliku hariduse ja teadustöö keskus. Siiski ei jäänud areng seisma – üksteise järgi ilmus rida põllumajandusküsimusi käsitlevaid kirjutisi A. W. Hupeli, J. B. Fischeri, P. E. Wilde jpt. autorite sulest (Jaama, 1998; Lilover, 1998, jt.). Uus elavnemine algas seoses Lääne-Euroopa majanduse kiire arenguga. Selle etapi algust Eesti alal tähistas 1792. a. Keiserliku Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi asutamine Riias. Sotsieteedi eesmärgiks oli põllumajanduse arendamine ökonoomsuse suunas ning tema tegevus hõlmas praktiliselt kõiki põllumajandustootmise harusid (Oll, Tealane, 1992). Võib öelda, et praktiliselt juhtis see organisatsioon Lõuna-Eesti mõisate põllumajanduse arengut kuni 1918. aastani. Selleks, et eesrindlik informatsioon jõuaks võimalikult laiaade ringkondadeni, andis sotsieteed välja aastaraamatuid ja nädalikirja "*Baltische Wochenschrift*" (aasta-aastalt muutusid need üha sisukamateks) ning asutas mitmeid tütarorganisatsioone. Üheksateistkümnenda sajandi algul lisandus sotsieteedile veel kaks mõisnike organisatsiooni. Need olid Saaremaa Põllumajanduslik Selts (asutatud 1818. a.) ja Eestimaa Põllumajanduse Selts (asutatud 1839. a.; Kuum, 1998a). Sajandi teisel poolel, mil saksa seltsidele hakkasid lisanduma eesti põllumeeste seltsid (aastatel 1869...1871 Tartus, Pärnus ja Viljandis), hoogustus seltsitegevus veelgi. Loodud seltside tegevus hõlmas kirjas- tustegevuse kõrval kõnekoosolekute pidamist, kus anti edasi uuemat põllumajanduslikku

teavet, ning näituste ja lihtsamate näidiskatsete korraldamist (Raendi, 1975). Vanemad teadaolevad katsed, millega püüti selgitada uute kultuuride ja sortide introductseerimise võimalusi, viidi läbi üksikute asjaarmastajate-mõisnike poolt 18. sajandi lõpul (Liideman, 1925). Üheksateistkümnenda sajandi algul ja keskel lisandusid neile mõisate töö ratsionaliseerimist käsitlevad uuringud, külvikorra- ja väetuskatsed ning põllumajandusloomade aretuse ja uue tehnika kasutuselevõtmisega seotud katsed. Kuni sajandi lõpuni jäi katsetöö siiski endiselt asjast huvitatud mõisnike kanda. Äramainimist väärivad nendest kindlasti F. v. Berg, N. v. Wahl, N. v. Essen, N. v. Sivers, O. v. Grünewaldt, A. v. Middendorff jpt.

Kiire arengu tegi läbi põllumajanduslik kirjandus. Esiplaanile nihkusid W. Chr. Friebe, A. Huecki ja C. F. Hehni tööd. Et nende autorite kirjutised olid saksakeelsed ja mõeldud eelkõige suurtootjale, ei jõudnud nendes toodud teadmised talurahvani. Esimeseks eestikeelseks põllumajandusküsimusi käsitlevaks raamatuks võib pidada 1790. a. ilmunud F. G. Arveliusse "Ramma Josepi Hädda- ja Abbi-Raamatut" (Ratt, 1985). Edaspidi hakkas eestikeelsete põllumajanduslike trükiste arv kiiresti suurenema ning käsitletavate teemade ring laienema. Siinjuures tuleb kindlasti esile tuua 1869. a. C. R. Jakobsoni poolt avaldatud raamatut "Teadus ja Seadus põllul" I osa, mis oma sisukuselt ületas enamikku selleaegsetest väljaannetest ja mida võib tinglikult nimetada isegi esimeseks Eesti põllumajanduse arendamise programmiks. Samal ajal hakati põllumajandusküsimusi regulaarselt avaldama eestikeelsetes ajalehtedes ja ajakirjades ("Marahwa Näddala-Leht", "Perno Postimees", "Oma Maa" jm.). 1869. a. alustas sotsioteedi väljaandmisel ja J. V. Jannseni toimetamisel ilmumist esimene eestikeelne põllumajanduslik ajakiri "Eesti Põllomees" (lõpetas tegevuse 1889. a.; Kuum, 1994).

Põllumajandusharidus sai uue hoo sisse 1806. a., mil taasavatud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas alustas põllumajandusloenguid J. W. Krause. Loengud hõlmasid praktiliselt kogu põllumajandust mullateadusest siidiussi kasvatamiseni (Tartu Ülikooli ajalugu II, 1982). Krause surma järel hakkas loenguid pidama põllumajandusteadlane J. F. L. Schmalz, kes täiendas programmi ning asus looma Vana-Kuustesse katse- ja õppemajandit, mis sai tuntuks kui Vana-Kuuste Põllumajanduse Instituut (eksisteeris aastatel 1834...1839). Instituuti võib pidada mitte ainult Eesti, vaid ka kogu Venemaa esimeseks katsejaamaks (Kuum, 1964). Peamisteks uurimisvaldkondadeks olid kartuli- ja lambakasvatuse probleemid. Pärast Schmalzi lahkumist kutsuti tema asemele G. P. A. Petzholdt, kes täiendas õppeplaani agrokeemia alal. Nende kolme kõrval väärivad äratoomist veel professorid C. G. F. Hehn, W. v. Knieriem ja G. B. Brunner. Vaatamata pidevale arengule jäi Tartu Ülikooli põllumajandusõpe eestlaste jaoks väheatraktiivseks, kuna õppetöö toimus saksa keeles ning oli liialt teoreetiline. Oluliselt populaarsemaks kujunes, eriti sajandi lõpul, õppimine Riia Polütehnilises Instituudis (asutatud 1862. a. ja nimetatud sageli ka Riia Polütehnikumiks), mis andis eelkõige praktilist laadi kutseoskusi ning oli alates 1890. a. venekeelne. Ligi 2/3 20. sajandi alguse eesti rahvuslikust agronoomilisest kaadrist omas Riia Polütehnikumi haridust (Järvesoo, 1993).

Teise põllumajandusliku kõrgkoolina Tartu Ülikooli kõrval kerkis 19. sajandi teisel poolel esile Tartu Veterinaaria Instituut (1848. a.), mis arenes välja 1804. a. Tartu Ülikoolis veterinaaria kateedri sulgemise järel tekkinud Tartu Veterinaarkoolist. Õppetöö kestis seal 4 aastat ja lõpetajale omistati veterinaararsti kutse. Et veterinaararsti amet oli sellel ajal madala palga tõttu ebapopulaarne, oli lõpetajate hulgas vähe eestlasi. Kooli tähtsus seisnes eelkõige teadustegevuses – uuriti mitmeid haigusetehtajaid ja nende tõrje võimalusi, arendati edasi kliinilist diagnostikat jpt. suundi (Kuum, 1998b).

Nende kõrgkoolide kõrval omandati põllumajandusteadmisi veel ka paljudes teistes koolides, millest populaarsemad olid Mustiala Põllumajandusinstituut Soomes, Königsbergi Ülikool ja Bonni Poppelsdorfi Põllumajanduse Akadeemia (Järvesoo, 1994).

19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse intensiivse eesti põllumeeste seltside ja ühistegelike organisatsioonide loomise, muutuva põllumajandustootmise ning kõrgharidusega rahvusliku põllumajanduskaadri olemasolu tingimustes kerkis päevakorda põllutöökoolide loomise küsimus. 1897. a. ilmus küll ajakirjas "Põllumees" teade karjapidamise õppeasutuse sisseseadmisest Audrus, õppeajaga üks aasta, kuid hilisemates kirjandusallikates seda siiski rohkem ei mainita. Et 19. sajandi lõpuaastatel olulist läbimurret koolide küsimuses ei saavutatud, muutusid 20. sajandi algul populaarseks teadmiste edasiandmise viisiks kursused (esimene omataoline toimus 1900. a. Tartus H. Laasi eestvõtmisel; Laas, 1901). Esimene põllutöökool õnnestus avada alles 1911. a. Tallinnas Liivi- ja Eestimaa Põllutöökooli nime all ning Eestimaa Põllutöö Seltsi ja Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsioteedi finantseerimisel (Keiserliku Liivimaa..., 1911). Koolikursus kestis aasta, õppima võeti ainult sakslasi ning

õpetati välja mõisaametnikke. Samal aastal rajasid Mari ja Jaan Raamot Tartu lähedale kaheaastase õppeajaga Sähkapuu Põllutöö- ja Majapidamiskooli ning Marie Sapas alustas Abja lähedal Vana-Karistes Liplapi talus aiatöö- ja majapidamiskursusi, millest hiljem kasvas välja Liplapi Aiatöö- ja Majapidamiskool (Kuum, 1997). Ka suuremad eesti põllumeeste seltsid otsisid võimalusi kooli asutamiseks. 1912. a. saadigi luba asutada Harjumaal Kohila vallas põllutöökool, kuid rahaliste raskuste tõttu jäi see tegemata. 1914. a. saadi lõpuks luba avada Kõo mõisas venekeelne Eesti Aleksandri Kõrgemajärguline Alampõllutöökool (kaheaastasi koole nimetati alampõllutöökoolideks). Järgmisel aastal õnnestus avada veel teinegi kool – Võrus põllumeeste talvekool.

Koos muude eluvaldkondadega hoogustus sajandivahetusel ka eestikeelse põllumajandusliku kirjanduse väljaandmine. 1895. a. hakkas ilmuma ajakiri “Põllumees”, 1900. a. “Mesilane”, 1901. a. “Aas ja Nurm” jne. Põllumajanduse seisukohalt olulisemateks kujunesid aga alates 1907. a. Tartus kohaliku eesti põllumeeste seltsi poolt väljaantav “Põllutööleht” ja 1911. a. Tallinnas tegevust alustanud “Talu”. Raamatutest tuleb esile tuua G. Markuse “Mõistlik põllumees” (1893. a.), H. Schulzenbergi “Karjakasvatuse õpetus” jpt.

Katsetöös jõuti sajandivahetusel juba niikaugemale, et üksikkatsete, katseaedade ja katsepõldude kõrval asutati esimesed katsejaamad (kui Vana-Kuuste Instituuti mitte arvestada). Enne maailmasõda jõuti neid rajada kokku kuus (Liideman, 1925): 1895. a. Veltsis Eestimaa Põllumeeste Seltsi poolt, 1896. a. Tartus sotsieteedi eestvõtmisel, 1900. a. Tartus Happichi piimandus- ja bakterioloogia laboratoorium Tartu Veterinaaria Instituudi juurde, 1908. a. Jurjevi Sordiaretusjaam Nõmmikule, 1910. a. Tooma Sookatsejaam ning 1912. a. Kehra sordikasvatus. Ulatuslik katsetöö tehti ära eesti põllumeeste seltside poolt (esile võiks tuua A. Eisenschmidt, M. Pilli ja J. Mägi tööd). Plaanis oli isegi katsejaamade asutamine Vahile ja kuhugi Põhja-Eestisse, kuid sõda katkestas nende ideede elluviimise.

Ajavahemik 1918–1940

Tõelise õitsengu saavutas põllumajandushariduse ja -teaduse areng Eesti Vabariigi välja kuulutamise järel. Et põllumajandust peeti riigi majanduselu üheks olulisemaks tugisambaks, pöörati põllumajanduslikule haridusele suurt tähelepanu. Suursündmuseks oli **Tartu Ülikooli** taasavamine 1919. a. eestikeelsena, kus teiste seas alustas tööd põllumajandusteaduskond (selle koosseisus avati aasta hiljem agronoomiaosakonnale lisaks ka metsaosakond) ja Tartu Veterinaaria Instituudi baasil loodud loomaarstiteaduskond (Happich, 1921; Mägi, 1921). Agronoomiaosakonna õppeplaan oli koostatud laia profiiliga agronoomilise kaadri väljaõpetamise vajadust silmas pidades. Õppeaja kestus oli seitse semestrit, millele lisandus üks semester diplomitöö koostamiseks ja kaitsmiseks. Teoreetiline õpe oli tihedalt seotud praktilise tööga, mis toimus Raadi katsejaamas, Jõgeva Sordiaretusjaamas ja Tooma Sookatsejaamas ning mille käigus iga üliõpilane pidi läbi viima vähemalt kaks katset – ühe agrokeemia ja teise taimekasvatuse vallas. Õppejõududest tuleks esile tuua järgmisi (Tartu Ülikooli ajalugu III, 1982): prof. A. Nõmmik (mullateadus ja agrikultuurkeemia), prof. N. Rootsi (taimekasvatus), dots. J. Mets (rohumaaviljelus), prof. L. Rinne (maaparandus ja geodeesia), prof. A. Luksepp (põllutööriistad ja -masinad), A. Mätlik (aiandus), prof. E. Lepik (taimehaigused), prof. J. Mägi (loomakasvatus), prof. E. Liik (väikelooma- ja linnukasvatus), prof. P. Köpp (agraarökonomika, agraarpoliitika ja ühistegevus), prof. P. Rubel (agraarpoliitika ja ühistegevus, agraarökonomika ja plaanimajandus) ja T. Pool (talutööde ratsionaliseerimine). Aastatel 1919...1939 lõpetas selle osakonna diplomiga 267 ja diplomita 81 inimest, kaitsti 24 magistritööd ja 11 doktoriväitekirja. Metsaosakonnas oli kolm professuuri: metsakorraldus (prof. A. Mathiesen), metsakasvatus (prof. O. Daniel) ja metsakasutus (prof. K. Veermets), eesmärgiga ette valmistada spetsialiste, kes oleksid võimelised korraldama metsade majandamist ning teostama metsanduslikke uurimisi. Osakonna käsutusse anti praktilise õppebaasina Raadi dendropark, Kuusnõmme metsabioloogiajaam ja Kastre-Peravalla metskond (Laas, 1995; Kasesalu, 1997). Kuni 1940. aastani lõpetas osakonna 90 diplomiga ja 118 diplomita üliõpilast ning kaitsti üheksa magistri- ja viis doktoritööd. Veterinaariateaduskonda kuulus algselt viis professuuri ja viis dotsentuuri, alates 1937. a. 11 professuuri. Teaduskonna ülesandeks oli välja koolitada universaalsete teadmistega loomaarste. Kursus kestis algaastatel 4 aastat, alates 1924. a. viis aastat. Teaduskonna lõpetas vaadeldaval perioodil kokku 227 inimest, edukalt kaitsti 9 doktoridissertatsiooni. Loomaarstiteaduskonna õppejõududest tuleks esile tuua prof. K. Happich (teaduskonna organiseerija; epizootoloogia ja bakterioloogia), prof. V. Gutmann ja dots. K. Saral (kirurgia), prof. J. Waldmann (patoloogiline anatoomia), prof. L. Kundsini (anatoomia), dots. A. Rängel (hobuseraatus ja kabjahaigused), prof. J. Kaarde (veiste haigu-

sed ja sünnitusabi), prof. E. Roots (loomatervishoid ja piimahügieen) ja prof. J. Tehver (histoloogia ja embrüoloogia).

Kohe pärast sõda algas ka **põllutöökoolide** avamine. Juba 1918/1919. a. töötas Eestis kaks põllutöökooli – Eestimaa Põllumeeste Keskseksi Põllutöökeskkool Tallinnas ja Eesti Aleksandri Põllutöökool Kõo mõisas. Põllutöökoolina arvestati ka Tartu Reaal-Kommertskooli juures töötavat põllunduse eriharur (Haridusasutused Eestis..., 1989). Sellele järgnes põllutöö- ja kodumajanduskoolide arvu kiire kasv (näiteks loodi aastatel 1919...1920 kaheksa põllutöökooli ja kaks erikooli). Vabariigi esimesel aastakümnel oli koolide loomine suhteliselt spontaanne (Ümarik, 1929). Põllumajandusliku kutsehariduse seaduseni jõuti alles 1931. a. Selle alusel jagati koolid üld- ja erikoolideks (Haridusasutused Eestis..., 1989). Esimesed valmistasid 1–2 aasta jooksul ette õppinud töölisi või talupidajaid või kolmeaastase tsükliga põllutöökeskkooli korral põllumajandusinstruktoreid. Erikoolid valmistasid ette 1 või 2 aasta jooksul karjakasvatuse, piimanduse, metsanduse, aianduse, kodumajanduse, maaparanduse jms. jaoks õppinud töölisi. Kuni 1935. aastani kuulusid kõik põllumajanduslikud koolid põllutööministeeriumi alla, hiljem haridusministeeriumi alluvusse. Koolide võrgu loomisel lähtuti järgmistest põhimõtetest (Ümarik, 1929): 1) kool peab võimaldama igast talust vähemalt ühele inimesele põllumajandusliku kutsehariduse omandamise; 2) kooli asukoht peaks olema kõigile võimalikult kättesaadav; 3) kool peab olema täielikult maaga varustatud, et võimaldada õpilastele õppepraktikat ja 4) kool peab kujunema agrokultuuriliseks keskuseks ning agronoomilise nõuande punktiks. Võttes aluseks selleaegse talude arvu, pidi koolide arvuks kujunema maksimaalselt 120 kooli (igas kihelkonnas vähemalt üks kool). Kuigi uute koolide avamine toimus intensiivselt, jäi tegelik koolide arv siiski tunduvalt väiksemaks esialgu planeeritud. Peale mitmeid ümberkorraldusi töötasid 1939/1940. õppeaastal järgmised põllundus-, aiandus- ja metsanduskoolid (Haridusasutused Eestis..., 1989).

1. Keskkoolid ja tehnikumid – Jäneda Põllumajanduskeskkool koos eriklassiga, Eesti Aleksandri Olustvere Põllunduskeskkool, Väimela Põllunduskeskkool, Rápina Aianduskeskkool, Türi Aianduskeskkool, Tihemetsa Metsatehnikum ja Kodupõllutöökeskkool.
2. Põllunduskoolid Petseris, Penijõel, Keilas, Putkastes, Pürksil, Helmes, Pollis, Arknas, Avandusel, Kõljalas, Vigalas, Väimelas ja Vahil.
3. Aianduskoolid Pollis, Arknas, Ravilas, Vigalas ja Vahil.
4. Põllumajanduse erikoolid – Tooma Põllundus- ja Maaparanduskool eriklassiga, Vaeküla Tööjuhatajate ja Karjatalitajate Kool, kontrollassistendite koolid Kuremaal ja Kuusikul, Vodja Tööjuhatajate Kool, karjatalitajate koolid Väimelas ja Purilal ning Öisu Piimanduskool eriklassiga.

Neile lisandusid veel mitmed **kodumajanduskoolid ja kodutööstuskoolid**, mille arv 1940. a. koos naiskutsekoolide juures avatud kodumajandusosakondade ja Tallinna Nais-tööstusõpilaste Kooli juures töötanud kodundusõpilaste klassiga ulatus 31-ni.

Sellega põllumajandusliku kutsehariduse andmine siiski veel ei piirdunud. Eriaineliste gümnaasiumide õpilaste suvepraktika määrusest (1932. a.) võib lugeda, et **avaliku keskkooli** ülem aste võis olla põllumajanduse ja aianduse suunaline ning nendel õpilastel kestis suvepraktika vähemalt 6 nädalat (Kaiv, Kurvits, 1932). Kolmekümnendate aastate lõpul tekkis juurde uusi põllumajanduslikke õppevorme (Erenurm, 1938). Tööd alustasid **põllumajanduslikud rahvakoolid** Alatskivil, Raplas, Kambjas, Lääne-Saaremaal ja Paides. Need olid põllumajanduslikud koolid, kus õppetöö toimus peamiselt talvel 1–2 päeva nädalas. Ka tekkinud **rahvaülikoolid** olid enamuses põllumajandusliku kallakuga ning seal anti edasi teoreetilisi teadmisi. Mitmesuguste riiklike, munitsipaalsete era- ja ühiskondlike koolide kõrval anti põllumajanduslikku kutseharidust põllumajanduslike kursuste, agronoomilise nõuande asutuste ja büroode, katse- ja kontrolljaamade, laboratooriumide, katse- ja näidisõpeldude, õppe- ja katsetalude, põllumajanduslike muuseumide, kirjanduse, näituste, võistluste, õppe-reiseid ja paljude teiste ettevõtmiste kaudu.

Põllumajanduslike koolide võrgu väljaarendamisega käsikäes toimus põllumajandusliku uurimistöö areng. Peamisteks teadustöö läbiviijateks ja koordinaatoriteks kujunesid Eesti Vabariigi esimese iseseisvuse perioodil **katsejaamad** (põllumajanduses ja metsanduses) ning laboratooriumid/instituudid (veterinaarias). Suurem osa katsejaamadest avati ajavahemikus 1919...1922. Sellel ajal alustasid tööd Tartu Ülikooli agrikultuurkeemia (juhataja A. Nõmmik), taimebioloogia (juhataja N. Rootsi), loomakasvatuse (zootehnika; juhataja J. Mägi), entomoloogia (rakenduszooloogia; juhataja K. Zolk/Leius) ja taimehaiguste (juha-

taja 1929. a.-st E. Lepik) katsejaamad ja piimanduse kabinet ning ülikooli väliselt Eestimaa Põllumajanduse Seltsi Kehra Sordikasvandus (liideti 1926. a. Jõgeva Sordikasvandusega), Eesti Sordiparanduse ja Seemnekasvatuse Edendamise Seltsi Jõgeva Sordikasvandus (juhataja M. Pill), Eestimaa Sooparanduse Seltsi Tooma Sookatsejaam (juhatajaks L. Rinne), Riigi Põllutöö Katsejaam Arukülas (alates 1925. a. Kuusikul; juhatajaks K. Liideman, alates 1929. a. A. Käsebier) ja Põllumajandusühistute Keskliidu "Estonia" algatusel loodud Piimanduse Katsejaam Öisus, mis 1936. a. reorganiseeriti Öisu Piimanduse Instituudiks. Põllumajandusliku katsetöö koordineerimiseks loodi põllutööministeeriumi juurde Katseasjanduse Nõukogu (Ümarik, 1928), kuhu kuulusid liikmetena vastava ala teadlased ülikoolist ja ülikoolivälisest uurimisasutustest ning mida juhtis ministeeriumi poolt J. Ümarik (1938. a. reorganiseeriti see asutus ümber Põllumajandusliku Uurimise ja Katseasjanduse Komiteeks).

Veterinaariaalane uurimistöö koondus Tartu Ülikooli Loomaarstiteaduskonna kliinikutesse, kabinetidesse, laboratooriumidesse ja instituutidesse (bakterioloogialaboratoorium, piimanduse laboratoorium, 1920. a. loodi seerumilaboratoorium, mis hiljem muudeti instituudiks, 1933. a. histoloogia ja embrüoloogainstituut, 1938. a. lihahügieeni laboratoorium, hili-sem instituut jt.; Tartu Ülikooli ajalugu III, 1982).

Praktiliste vajaduste kasv tingis vajadus uute katseasutuste (-jaamade) loomise. 1927. a. asutati TÜ juurde aianduse katsejaam, millele hiljem liideti mesinduse osakond ning sellest lähtudes muudeti aiandus-mesinduskatsejaamaks (juhatajaks A. Mätlik). 1931. a. lisandus olemasolevatele eksporttapamajade ja Seakasvatuse Seltsi eestvedamisel Kuremaa Seakasvatuse Katsejaam. Järgmine suurem katsejaamade moodustamise laine leidis aset 1934. a., mil ilmunud Metsaseaduses fikseeriti lõpuks Tartu Ülikooli Metsandusliku Katsejaama asutamine (1939. a. alates Metsanduslik Uurimisinstituut; juhataja A. Mathiesen). Metsandusliku uurimistöö koordineerimiseks asutati samaaegselt katsejaamaga Metsakatseasjanduse Nõukogu. Tartu Ülikooli juurde loodi 1937. a. teinegi katsejaam – Väikelooma- ja Linnukasvatuse Katsejaam (juhataja E. Liik). Aasta lõpu poole registreeriti Kuusalus Mesilaste Tõuaretuse Seltsi algatusel loodud Mesinduse Instituudi (katsejaama) põhikiri. Kolmekümnendate aastate lõpul (1937. a.) lisandus TÜ Metsanduslikule Katsejaamale teinegi metsanduslik uurimiskeskus – asutatud Loodusvarade Instituudi juurde loodi metsanduse sektsioon.

Vabariigi esimese iseseisvuse lõpuaastateks oli uurimist vajavate küsimustega tegelevate põllumajanduslike katsejaamade võrk suuresti välja kujunenud. Kavandati veel põllutööriistade ja -masinate katsejaama loomist, kuid alanud Nõukogude okupatsioon pani selle plaani realiseerimise seisma.

Põllumajanduslik uurimistöö ei piirdunud siiski ainult katsejaamade tegevusega. Lihtsaimaid uurimis- ja demonstratsioonkatseid ning kollektiivkatseid viidi läbi **põllutöökoolide juures** Jänedal, Olustveres, Arknas, Vahil, Väimelas, Pollis jm. Samuti korraldati katseid **mitmesuguste riiklike, põllumajanduslike kutse- ja ühistegelike organisatsioonide ning nende liikmete poolt** (Riiklik Hobusekasvandus, põllumeeste seltsid ja kojad jpt.). Laialdasemate uuringute läbiviimiseks kasutati sealjuures katsetalude (usaldustalude) süsteemi.

Kirjandus

- Erenurm, K. Kutsehariduse levitamine. – Põllutöökoja aastaraamat VI 1937/38. Tln., 1938, lk. 52...59.
- Happich, K. Tartu Ülikooli Loomaarsti-Teaduskond. – Agronoomia, nr. 5, lk. 197...208, 1921.
- Haridusametused Eestis 1919–1940. – Tln., 1989. – 220 lk.
- Jaama, A. Puuviljandus. – Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos, I osa (kuni 1918. aastani). Trt., 1998, lk. 56...57.
- Järvesoo, E. Põllumajandus Riia Polütehnilises Instituudis 1863–1919. – Agraarteadus, nr. 4, lk. 331...342, 1993.
- Järvesoo, E. Eesti agronoomkonna kujunemisest enne Eesti iseseisvumist. – Agraarteadus, nr. 2, lk. 210...216, 1994.
- Kaiv, J., Kurvits, A. Haridusala korraldus. Seadused ja määrused haridusalal ühes hariduse- ja sotsiaalministeeriumi ringkirjade ja juhtnõõridega ning riigikohtu otsustest võetud seletustega. Tln., 1932. – 500 lk.
- Kasesalu, H. 75 aastat Järvelja Öppe- ja Katsemajandit. – Agraarteadus, nr. 3, lk. 207...213, 1997.
- Keiserliku Liivimaa Üleüldiskasuliku ja Ökonomia Seltsi avalikud aasta-koosolekud Tartus. – Põllutööleht, nr. 5, lk. 38...40, 1911.
- Kuum, J. Vana-Kuuste Põllumajanduse Instituut (1834–1839). – EPA teaduslike tööde kogumik. Agronoomia-alased tööd. – Trt., lk. 128...139, 1964.

- Kuum, J. Sada kakskümmend viis aastat esimese eestikeelse põllumajandusajakirja ilmuma hakkamisest. – Agraarteadus, nr. 4, lk. 464...466, 1994.
- Kuum, J. Esimene põllumajanduslik õpik Eestis. – Agraarteadus, nr. 2, lk. 217...220, 1995.
- Kuum, J. Kodumajandus Eestis. – Trt., 1997. – 114 lk.
- Kuum, J. Põllumajandusteadust arendanud seltsid. – Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos, I osa (kuni 1918. aastani). – Trt., 1998a, lk. 106...110.
- Kuum, J. Põllumajandusteadust arendanud asutused. – Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos, I osa (kuni 1918. aastani). – Trt., 1998b, lk. 96...105.
- Laas, E. Seitsekümmend viis aastat metsanduslikku kõrgharidust Eestis. – Agraarteadus, nr. 3, lk. 332...343, 1995.
- Laas, H. Põllutöö kursused. – Põllumees, nr. 4, lk. 142...147, 1901.
- Liideman, K. Jooni Eesti põllutöö-kultuuri hilisemast arenemiskäigust (Sissejuhatus Eesti katseasjanduse ajaloosse). – Agronoomia, nr. 9, lk. 358...365, 1925.
- Lilover, L. Põllumajandusökonomilisest õpetusest ja selle teerajajatest. – Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos, I osa (kuni 1918. aastani). – Trt., 1998, lk. 87...88.
- Mägi, J. E. V. Tartu Ülikooli Põllumajanduse Teaduskond. – Agronoomia, nr. 1, lk. 29...32, 1921.
- Oll, Ü., Tealane, H. Kakssada aastat Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi asutamist. – Agraarteadus, nr. 4, lk. 255...260, 1992.
- Raendi, A. Eesti põllumeeste seltside tegevusest 1905. aastani. – Väitekiri. Trt., 1975. – 214 lk.
- Ratt, A. Mõnda maaviljeluse arengust Eestis läbi aegade. – Tln., 1985. – 268 lk.
- Reintam, L. Mullateadus. – Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos, I osa (kuni 1918. aastani). – Trt., 1998, lk. 16...19.
- Tartu Ülikooli ajalugu I. – Tln., 1982. – 320 lk.
- Tartu Ülikooli ajalugu II. – Tln., 1982. – 430 lk.
- Tartu Ülikooli ajalugu III. – Tln., 1982. – 429 lk.
- Virma, F. Maakorraldus. – Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos, I osa (kuni 1918. aastani). – Trt., 1998, lk. 14...16.
- Ümarik, J. Põllumajanduslik katseasjandus Eesti iseseisvuse esimesel aastakümnel. – Agronoomia, nr. 2, lk. 60...67, 1928.
- Ümarik, J. Põllumajanduslik kutseharidus ja kutsekoolid. – Põllumajanduse Peavalitsuse aastaraamat II 1926–1929. – Tln., 1929, lk. 12...46.